

Kompilatorenn bak Stjórn I som teolog

Av Reidar Astås

Mens undersøkelsen av skolastikkens utbredelse og virkninger er kommet et godt stykke på vei i Sverige, og har fått en god begynnelse i Danmark, er den ennå ikke kommet i gang for norrøn kulturs vedkommende. Hittil har vi måttet nøye oss med interessante iakttakelser og antydninger på enkelte punkter. Det er vesentlig kirkerettslige aspekter som hittil er tatt opp,¹ teologiske undersøkelser mangler ennå.² Nedenfor legges fram et lite bidrag til innsikt i skolastisk teologis innflytelse på norrønt område ved begynnelsen av senmiddelalderen.

Stjórn I har gjengivelse av bibeltekst Gen 1,1 - Ex 18,27 som hovedsak.³ Teksten bygger på Vulgata og er oversatt på nytt derfra, under et visst hensyn til norrøn bibelteksttradisjon.⁴ Enkelte steder henter kompilatoren den imidlertid også fra Petrus Comestors Historia Scholastica (HS, ca. 1170). Dette verket er kompilatorens hovedkilde for kommentarstoff. Vi finner også betydelige innslag fra dominikaneren Vincentius Bellovacensis' Speculum Historiale (SH, ca. 1260) og fra Isidorus Hispalensis' Etymologiae (ca. 635). Vi finner også innslag fra to av kirkefaderen Augustinus' tre Genesis-kommentarer, nemlig De Genesi contra manichæos (389) og De Genesi ad litteram (415), indirekte også fra De civitate Dei (426). Videre finner vi innslag fra liturgisten Giulielmus Durandus' Rationale divinatorum officiorum (ca. 1290) og fra dominikaneren Jacobus de Voragine's Legenda Aurea (ca. 1265).

Sannsynligvis er Stjórn I et enhetlig verk, planlagt og gjennomført fra kompilatorens hånd i all hovedsak slik det er overlevert. Oversettelse av tekst fra latin til norrønt mål og kompilasjonsarbeid har hørt sammen i én prosess.⁵

Kompilatoren har tydeligvis villet lage en historiebibel av det slaget som hadde vunnet popularitet på fransk og tysk område. Hans verk viser imidlertid særpreg i forhold til modeller og kilder så vel med hensyn til den plass han gir bibelstoffet som med hensyn til stoffutvalg og vektlegging. Stjórn I vitner om vilje og evne til å skape et verk tilpasset

en tilhører- og lesergruppe kompilatoren kjente, og som han solidarisererte seg med.

Kompilatoren benytter en relativt avansert kompilasjons-teknikk.⁶ Han plukker fra stoffkildene, sorterer og stokker om, forkorter eller utbroderer etter behov. Gjennom hele verket kommer han med egne innskudd, både av redaksjonell og innholdsmessig art. Kompilatoren viser stor vilje og evne til å skape enhet og logisk sammenheng, og han utøver kritisk skjønn i bruk av kildematerialet. Hans arbeidsmåte viser oss noen trekk ved hans teologiske profil.

Kompilatoren tar med sitt verk sikte på å fremme rett-troenhet og fred i kristenheten. Han advarer mot å lese Bibelen uten utlegning.⁷ Hans eget verk skal tydeligvis tjene som hjelp til rett lesning og forståelse av Bibelen.

Kompilatoren holder seg jevnt over til en litteral skriftforståelse, gjengitt fra HS. Et par ganger nevner han spesielt litteral bibelutlegning.⁸ Han omtaler imidlertid at det finnes andre måter å utlegge Bibelen på, men han gjør ikke noen forskjell på de ulike arter ikke-litteral utlegning.⁹ Han tar inn tradisjonelle typologiske sammenstillinger på sentrale punkter,¹⁰ eller supplerer den litterale tekstforståelsen i HS med en åndelig.¹¹

Kompilatoren stiller altså sine tilhørere/lesere overfor to muligheter når det gjelder forståelse av bibelteksten: en litteral, som han normalt benytter seg av, og en åndelig, som han trekker inn der litteral bibelutlegning ikke strekker til. Ved dette bryter han med den tradisjonelle, flerfoldige skriftforståelsen og følger den inndeling og praksis Thomas Aquinas hadde hevdet.¹²

I Stjórn I omtales Jesus en rekke steder som lausnari, dels som erstatning for uttrykk i kildene, dels som innskudd av kompilatoren.¹³ Dette tyder på at kompilatoren ønsker å legge vekt på Jesus som befrier fra onde makter. Han synes altså gjennom språkbruken å ville understreke en anselmsk oppfatning av Jesu forsonergjerning.¹⁴

Kompilatoren understreker mer enn kildene forskjellen på Jesus før og etter oppstandelsen.¹⁵ Han legger sterkere vekt enn dem på Jesu menneskelighet.¹⁶ Vi kan ane en nestoriansk tendens bak den dreining kompilatoren gir tekstene, en tendens som også kommer fram i den unnsigende holdning han viser til jomfru Maria ved bevisst å utelate et sted i HS der hun er omtalt.¹⁷ På det siste punkt står han nærmere dominikansk enn fransiskansk tradisjon.

I fortellingen om kvinnens skapelse Gen 2,22 gjengir kompilatoren aedificavit med skapadi Stjórn 33,34. Han hevder herved at ikke bare mannen, men også kvinnen var direkte skapt av Gud. Dette er en logisk oppfølging av det han har sagt Stjórn 19,15-16, og kompilatoren har føyd inn fra HS at kvinnen ble skapt av Gud fyrir englanna beonustu. Ikke desto mindre er dette en klar avvikelse fra Vincentius Bellovacensis, som uttaler om kvinnen: quia non est a Deo facta immediate, sed formata de viri latere SH 1.46.39-40.

Samme oppvurderende tendens finner vi i gjengivelsen av syndefallsmysten Gen 3, Stjórn 34,31ff. Kompilatoren understreker at både mannen og kvinnen syndet av ofmetnaðr, og får derved ivaretatt et sentralt augustinsk anliggende. Han gjengir fra HS at kvinnen syndet på to måter. Men så utvider han teksten litt ved å fortelle hvilke to måter det var, Stjórn 37,37-40. Kompilatoren skyter inn tilsvarende om mannen Stjórn 38,41-39,3. Gjennom sin utfylling og presisering tilstreber han tydeligvis størst mulig parallellitet mellom Adam og Eva i beskrivelsen av deres synd. I tråd med dette framhever han at hver av de to blir straffet på det område av livet hver hadde syndet. Han sløyfer Gen 3,16 et conceptus tuos. Han tar nok med et sub viri potestate eris Stjórn 38,2-3, men sløyfer fortsettelsen: et ipse dominabitur tui. Utelatelsene svekker og mildner ordene mot kvinnen noe, slik at hun kommer noe bedre fra dommen i Stjórn I enn i Vulgata og i de øvrige kildene. Det kan se ut som om kompilatoren hevder en hjemlig tradisjon på dette punktet.¹⁸

Også i fortellingen om Kains brodermord er kompilatoren opptatt av at synden kommer fra det indre av mennesket.

Gjennom stoffutvalg og poengtering stiller han brødrene Kain og Abel sterkt i kontrast til hverandre. Selv innfører han en årsakssammenheng mellom sinnelag og yrkesvalg hos Abel.¹⁹ Synden er for kompilatoren å finne i en indre drift som får mennesket til å gå imot Gud. Siden Petrus Comestor skrev HS, var det tydeligvis blitt behov for på en helt annen måte enn der å understreke at synden satt i det indre. På dette punkt kan man ane en antinomialistisk tendens.

Under omtale av mennesket som skapt av Gud skyter kompilatoren inn om sjelene Stjórn 24,31-32 þeirra sem hann skapadi sidan hueria aa sinum skapanar tima. I omtalen av Guds opus propagationis som aldri holder opp, føyer han inn Stjórn 28,35-36 skapandi ok samtengiandi huers sem eins saal sinum eiginligum likam. Han har altså funnet særskilt behov for å understreke at hver enkelt sjel er særskilt skapt av Gud på sin egen skapelsestid og føyd sammen hver med sitt eget legeme. Siste tillegg synes å ha brodd mot dem som hevdet at anima intellectiva (anima rationalis) ikke var substansielt forent med individene.²⁰ Gjennom disse innskuddene tar kompilatoren markert standpunkt for creatianismen.²¹ Vi møter i dem en teolog som bevisst tar avstand fra den heterodokse aristotelisme.

Kompilatoren understreker at mennesket er skynsamlighjan lifs anda, skapt ene og alene ved Guds allmakt.²² Flere steder framhever han gjennom egne innskudd menneskets forstand.²³ Han sier uttrykkelig at av alt levende i verden var det bare mennesket som fikk skynsemdar skilning, Stjórn 19,21f. og 19,24.²⁴ Menneskets verdighet og fortrinn framfor den øvrige skapning er at det framtrer som fornuftsvesen. Det er her han finner gudsbildet ved mennesket.²⁵ Han legger vekt på dyrenes plass i skaperverket.²⁶ Gjennom utfyllende kommentar til Gen 3,18 fra HS framhever kompilatoren at etter syndefallet ble menneskenes levekår mer lik dyrenes, Stjórn 38,20-21 Sua sem hann segdi. i þessu skalltu ok skynlausum busmala likiaz. Å plassere mennesket i forhold til dyrene var et typisk aristotelisk trekk i middelalderen.²⁷

I et eget lite avsnitt Stjórn 20,36-21,9, som man ikke har

funnet kilde for, skildrer kompilatoren urtilstanden. Han legger stor vekt på at mennesket hadde uddødelighet før fallet, noe han understreker flere andre steder i verket også.²⁸ Han nevner ikke med et ord at Adam hadde en helliggjørende nåde før fallet.²⁹ I stedet taler han om at mennesket i urtilstanden var utan alla synd ok suiuirdu Stjörn 21,8. Den evige salighet betrakter han som en fortsettelse av paradislivet, som et liv uten piniliga angist Stjörn 21,1 og uten frykt for likams dauðann Stjörn 21,3-4.

Lenger ute framhever kompilatoren med kildene og i samsvar med vanlig oppfatning at en frukt av syndefallet var sterk oppblussing av seksualdriften.³⁰ Straffene som blir nevnt, er slike ytre, konkrete, timelige forandringer som porretanerne la vekt på fulgte syndefallet. Det ser ut som om kompilatoren har overtatt deres skille mellom firmitas før og infirmitas etter fallet.³¹ Stykket virker som en konkretisering i porretansk retning av thomistisk tankegods.³²

På en rekke steder i de tekstene kompilatoren gjengir, er det tale om svikt, svakhet og synd. Han skiller mellom synder moti sidsemdu og synder moti bodorðum, mellom synder som er i moti natturu og synder som er naturuligar, se Stjörn 173,12-14. Inndelingen har han overtatt fra SH.³³

Kompilatoren viser tendens til å unnskyldde synder.

Vurderingene av Lots incest Gen 19,31ff. var delte innenfor kirken. I sin omtale av den føyer kompilatoren inn :

Stjörn 125,6-7 þiat hann uar gintr ok auloðr. Han er altså tilbøyelig til å holde med dem som vil se mildt på Lot. Han unnskylder også patriarken Jakobs svik mot broren Esau, hans fusk overfor faren Isak, samt at Jakob hadde fire koner. Dette gjør han ved hjelp av innskudd fra SH.³⁴ I siste tilfelle sier han, med et synspunkt overtatt fra SH, at Jakob ikke kunne lastes for brudd på ordninger som ikke var etablerte ved lov. Han føyer imidlertid selv inn Stjörn 173,18-19 þann tíma, som markerer forskjellen fra hans egen tid i så henseende. Flere eksempler kunne nevnes, men tendensen skulle være klar: Kompilatoren ønsker å følge den mildhet og den forstående holdning Vincentius Bellovacensis

hadde gitt dominikanerne som norm for deres sjelesørgeriske praksis i forhold til synd og skyld.

Kompilatoren er tydeligvis opptatt av det moralske aspekt ved stoffet han presenterer. Han kan selv føye inn rettliga eller rangliga,³⁵ og slik legge det under et aktuelt normativt aspekt. I tråd med dette understreker han sterkt lydighet mot Gud. Særlig markert kommer dette til uttrykk i fortellingen om Mose og Arons virksomhet før israelsfolkets utferd fra Egypt Stjórn 262ff.³⁶

I omtalen av sakramentene later det til at kompilatoren snarere orienterer seg dominikansk enn fransiskansk. Han framhever de objektive frelseshandlinger i historien mer enn symbolfunksjonen og kirkens autoritet.³⁷ Han antyder at sakramentene er bærere av Guds nåde, og ikke bare tegn for den, og viser på denne måten en thomistisk profil.³⁸

Den samme profil kommer til syne i tilretteleggelsen av Gen 15,6a et reputatum est ei ad iustitiam. Kompilatoren benytter formuleringen Stjórn 111,12-13 ok uard honum þat til fullkomins rettlætis. Dermed dreier han innholdet i bibelstedet over fra å omtale en tilregnet rettferdighet til å konstatere en faktisk etablert rettferdighet hos Abram.³⁹ Ved sin tekstmanipulasjon utelukker kompilatoren fransiskansk kooperativ-lære, og gjør seg til talsmann for en rettferdig-gjørelses- og nådelære av thomistisk type.⁴⁰

I omtalen av Gud synes kompilatoren å opptre med programmatisk tilbakeholdenhet når det gjelder Bibelens ord om at Gud viser seg for mennesker. Det ser ut til at han reserverer seg mot å la gudsåpenbaringer stå med objektiv virkelighetskarakter. I fortellingen om at Gud selv og to menn kommer til Abraham, gjengir kompilatoren Gen 18,2 apparuerunt med Stjórn 117,31 þa syndiz honum sem. Ved avslutningen av besøket blir Gen 18,33 abiit Dominus i gjengivelsen avsvirket til Stjórn 120,32 þa huarf hann fra honum at syn. Enda tydeligere kommer tendensen fram når kompilatoren utelater Gen 11,5 descendit autem i gjengivelsen av bibelverset Stjórn 67,3. Det passet ikke inn i hans virkelighetsoppfatning at guddommen steg ned. I gjen-

givelsen av Gen 11,7 legger han om teksten og tar descendamus i overført betydning. Derimot gjengir han det futuriske descendam i gudstalen Gen 18,21 samvittighetsfullt. Her dreide det seg om et varsel og et løfte, og ikke om en direkte og aktuell konfrontasjon Gud - menneske. Gen 17,22b ascendit Deus ab Abraham er derimot utelatt Stjörn 116,11. I fortellingen om Jakobs nattlige brytekamp Gen 32,23-29 avsvækker kompilatoren den oppfatning at patriarken møtte Gud in persona, og han bøyer tekstinnholdet i retning av det fornuftsmessig akseptable under gjengivelsen.⁴¹ Det ser ut som om han vil unngå eller prøve å åndeliggjøre omtale av Guds nærvær.

I tråd med dette blir omtale av Guds direkte handling eller inngrep omskrevet eller neddempet i kompilatorens gjengivelse. Vulgatas ord om at Gud selv stengte døren til Noas ark utenfra Gen 7,16b et inclusit eum Dominus de foris, blir til Stjörn 58,25 þa let gud hennar dyrr uerda byrgdar utan. At Gud gjorde skinnkjortler til Adam og Eva, blir i gjengivelsen Stjörn 29,23-24 til at Gud lot engler utføre arbeidet. Kompilatoren avsvækker også at det var ved Guds aktive inngrep byene Sodoma og Gomorra ble ødelagt.⁴² I omtalen av storflommen blir Guds direkte inngrep til ødeleggelse trengt noe tilbake i gjengivelsen.⁴³

Tendensen viser seg også på en rekke andre punkter. Vulgata-teksten forteller markert at Gud førte israelsfolket ut av Egypt. I Stjörn I ligger vekten på at folket drog ut under Guds forsyn, jf. Ex 13,17 eos duxit Dominus med gjengivelsen Stjörn 283,33 þa foru þeir...meðr guds forsió. Kompilatoren unngår å si direkte at Gud selv drog foran folket, Ex 13,21 Dominus autem praecedebat eos. I stedet skriver han litt om og sier at Gud lot ildsøylen og skystøtten fare foran, Stjörn 285,1 let hann fyrir þeim fara. Han unngår å si at Gud utvirket egypternes undergang i bølgene, jf. Ex 14,27 et involvit eos Dominus in mediis fluctibus med gjengivelsen Stjörn 287,28-29 Kom síofarstormrinn sua framt þeim í mót.

Omtale av Guds vrede blir også dempet ned, f.eks. Stjörn 261,5 (Ex 4,14), eller kompilatoren lar være å nevne den, som når han bevisst unnlater å gjengi HS 1094.21 per

iram dei Stjórn 108,14. Dette er i godt samsvar med den milde holdning overfor syndere som er omtalt ovenfor.

I Hagar-fortellingen Gen 21 tar ikke kompilatoren med at Gud hørte guttens røst da han gråt, og heller ikke at det var fra himmelen Guds engel talte til Hagar, Stjórn 128,21-22. Han demper ned både bønnehørelsesmotivet og det overnaturlige i episoden. Foran den bønn Abrahams tjener Elieser ber ved ankomsten til Mesopotamia Gen 23,12-14 skyter kompilatoren inn en forklarende innledning Stjórn 135,35-36 Enn hann talaz uidr einn saman dictandi ser eitt auintyr. af hueriu er hann megi marka huart gud uil heyra hans bæn edr eigi. Av denne går det fram at han mener Elieser har laget seg en oppfatning av virkeligheten der Gud plasseres inn som et virkemiddel, mens Elieser egentlig taler med seg selv. Det ser av dette ut til at kompilatoren har en kritisk holdning til bønn.

Det faller godt inn i bildet når kompilatoren også ellers viser en reflektert tilbakeholdenhet overfor det overnaturlige. I fortellingen om mannaunderet i ørkenen legger Vulgata-teksten vekt på det underfulle ved at den mannaen som er samlet den sjette dag i uken, rekker dobbelt så lenge som den folket hadde samlet de andre ukedagene, selv om kvantumet er det samme. I gjengivelsen blir dette tekststedet dreid i retning av å fortelle at folket skulle samle dobbelt så mye på den sjette dag i uken som de samlet hver av de andre dagene. Dette går klart fram av en sammenligning mellom Ex 16,5 og Stjórn 291,22-23.

Kompilatoren siterer med tydelig tilslutning Isidorus Hispalensis' ord om merkelige skapninger: De er ikke imot naturen, men bare i strid med det vi kjenner av og om naturen.⁴⁴ Det ser ut til at kompilatoren har gjort dette til et prinsipp i under-forståelsen, og at han samtidig prøver å legge understoffet til rette mest mulig ved hjelp av naturlig forklaring. Det er sannsynligvis ut fra samme prinsipp kompilatoren kan sløyfe omtale av Satan samt et avsnitt fra HS om demoner,⁴⁵ eller springe over opplysninger som hørtes fantastiske eller urimelige ut.⁴⁶

Kompilatorens holdning faller godt sammen med den skepsis til overnaturlige ting som kan spores i 1200-tallets religiøse litteratur på norrønt.⁴⁷ Holdningen er sannsynligvis for en del å se som reaksjon mot de noe fantasifulle beretninger som tidligere hadde fått innpass i forkynnelsen.⁴⁸

Et par ganger refererer kompilatoren feilaktige oppfatninger hos Platon, og får dermed anledning til å vise kritisk holdning overfor ham.⁴⁹ Aristoteles nevnes én gang, og bare nøytralt, Stjörn 40,29. Men i sin interesse for årsakssammenhenger og for naturen viser kompilatoren en klar aristotelisk tendens. Den kommer til uttrykk både i gudsbilde og i menneskesyn, jf. trekk det er pekt på ovenfor.

Kompilatoren avsvækker ved sin gjengivelse og sin tilretteleggelse av bibeltekstene en antropomorf gudsforestilling. Han unngår at Gud blir skyldig i det onde i verden, og oppnår å kunne hevde en legitim og fornuftig dualisme. Skaperverket er for ham en helhet der ikke noe egentlig strider mot fornuften. Gud blir causa efficiens mer enn en handlende person. Her er vi ved en tendens og et grunnsyn som synes å være representative for det religiøse fellesskap kompilatoren hører hjemme i. Vi har for oss et typisk thomistisk trekk, som dominikanerne førte videre. De hadde en tendens til å avsvække Guds direkte inngrep i historien. Det gjaldt å komme fornuften i møte.⁵⁰

Kompilatoren griper som teolog aktivt inn i tilretteleggelse av stoffet han skal presentere. Hverken nominalisme eller heterodoks aristotelisme kan ha vært ukjent for ham. Vi kan betegne ham som teolog av thomistisk grunnpreg, selv om han ikke i ett og alt - som i oppfatningen av kvinnen - er helt konform med thomismen. Han viser også, som vi har sett, impulser fra andre strømninger. Augustinus-stoffet han føyer inn i verket, kan være et middel han benytter for å legitimere seg i en tid da thomismen var truet og presset og mistenkeliggjort, og da neo-augustinismen var på offensiven, slik som i første kvartsekel av 1300-tallet.

Framstillingen ovenfor har forhåpentligvis bidradd til å klarlegge at sporene av kjennskap til skolastikk i Norge ikke

er så få som det tidligere har vært hevdet.⁵¹ Flere spor vil antakelig kunne påvises ved undersøkelse av annet kilde-materiale av samme eller beslektet art.

Noter

- 1 Det eneste større arbeid på dette området er Erik Gunnes: Kongens ære. Oslo 1971.
- 2 Fr. Hammerich: En Skolastiker og en Bibeltheolog fra Norden, København 1865, nevner ganske kort noen momenter. Sverre Bagge: Den politiske ideologi i Kongespeilet, Bergen 1979, streifer teologien bak Kongespeilet. Astrid Salvesen: Studies in the Vocabulary of the Old Norse Elucidarium, Oslo/Bergen/Tromsø 1968, berører også trekk ved teologien i det verk hun behandler.
- 3 Stjórn I brukes her som betegnelse for det norrøne tekst-materiale som finnes s. 1-299 i C. R. Unger (utg.): Stjorn. Gammelnorsk Bibelhistorie fra Verdens Skabelse til det babyloniske Fangenskap. Christiania 1862 (Stjórn). Stjórn I er bevart som del av innholdet i pergamenthåndskriftene AM 227 fol., AM 226 fol. og AM 225 fol. Stjórn I-teksten i AM 225 fol. er en avskrift av den i AM 226 fol. Dessuten foreligger en del fragmenter. AM 227 fol. er utgitt i faksimile: Stjórn. AM 227 fol. A Norwegian Version of the Old Testament Transcribed in Iceland. With an Introduction by Didrik Arup Seip. Corpus Codicum Islandicorum Medii Aevi edited by Jón Helgason, Vol. XX. København 1956.
- 4 For bruk og behandling av bibeltekst i norrøne skrifter, se Ian J. Kirby: Biblical Quotation in Old Icelandic - Norwegian Religious Literature. Volume II: Introduction. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi rit 10. Reykjavík 1980, s. 109-131.
- 5 En del bakgrunnsopplysninger presenteres nedenfor i knapp form. Utførligere framstilling med argumenter og dokumentasjon samt med oversikt over kildeforholdene i Stjórn I finnes i min avhandling "En kompilator i arbeid. Studier i Stjórn I", foreløpig upublisert manuskript.

- 6 Se Reidar Astås: Kompilasjon - en side ved middelalderens bokproduksjon. NTBB 71(1984):24-28.
- 7 Stjórn 5,4ff. Se også kompilatorinnskudd etter allusjon til II Cor 3,6b, Stjórn 236,16 ef þat er skyringarlaust skilit.
- 8 Stjórn 29,19-20 eptir þi sem letrit heyriz lioda; Stjórn 232,27-28 eptir þi sem letrit liodar. Migne Patrologia Latina bind 198.1137.15 Ad litteram blír omskrevet Stjórn 230,34 þessi hans spadomr kom audsyniligha framm.
- 9 Kompilatoren omtaler i eget innskudd fortolkningsmåte som skynsemdargrein Stjórn 79,28-29. For ikke-litteral utlegning bruker han uttrykkene andligr skilningr Stjórn 151,13 eller merking Stjórn 202,29, en enkelt gang merkingarskilningr Stjórn 29,35.
- 10 F.eks. den typologiske sammenstillingen Adam - Kristus Stjórn 41,12-20, hentet fra SH, Bibliotheca mundi IV. Douay 1624, 1.56.4ff.
- 11 F.eks. når han skyter inn etter sonum Hierusalem Stjórn 3,18-19 þat er retttruaðum monnum kristnum ok val friðsomum. Vi sér også at han fyller ut Guds domsord over slangen med et tillegg ok enn helliðr afkuæmi, som gir allegorisk forståelse av Gen 3,15 hennar hæli Stjórn 37,17. Gen 41,4 og 41,7 forstår kompilatoren det latinske verbet devero i overført betydning, og går derved ut over den rent litterale forståelse i HS av Josefs drømmetydning hos farao, Stjórn 201,25-202,1.
- 12 Bl.a. i Summa theologiae 1a, quaestio 1, articuli 8-10. Se Beryl Smalley: William of Auvergne, John of la Rochelle and St. Thomas Aquinas on the Old Law, i St. Thomas Aquinas 1274-1974. Toronto 1974, s. 54.
- 13 Stjórn 27,26 og 39,14 står således lausnari for latin Dominus, Stjórn 57,21 og 110,22 står betegnelsen som kompilatorinnskudd.
- 14 Se Ekkehard Mühlenberg i Carl Andresen m.fl. (utg.): Handbuch der Dogmen- und Theologiegeschichte I. Göttingen 1982, s. 564f.

- 15 Se tillegget til Beda-tekst Stjórn 148,15 þar sem hann þurfti þa engrar þers háttar næringar.
- 16 Jeg viser til kompilatorinnskuddene Stjórn 147,33 likams foran dauda og Stjórn 147,34 eptir likamsins eðli. Med det første tillegget vil han understreke at det bare var mors corporis Kristus hadde del i, ikke mors animae. Jf. Thomas Aquinas: Compendium theologiae. Roma 1979, kap. 229.3-10.
- 17 HS 1076.10-11, siste linje i Additio 2 som ellers er gjengitt i sin helhet. Kompilatoren synes å gå lenger enn Thomas Aquinas i understreking av Jesu menneskelige natur. Det ligger nærmere å tale om en nestoriansk tendens enn om scotistiske trekk. Det ortodokse læreskjema la vekten på Jesu guddommelige natur. Jf. Reinhold Seeberg: Lehrbuch der Dogmengeschichte III. Darmstadt 1974, s. 257 og 267.
- 18 Sverre Bagge: Den politiske idéologi i Kongespeilet. Bergen 1979, s. 577: "det er bemerkelsesverdig hvor lite kvinnens underordning er fremhevet i Kongespeilet".
- 19 En viser til kombinasjonen av tekst fra SH + eget innskudd + tekst fra HS Stjórn 41,35-37 Abel uar einn einfalldr madr ok meinlauss. ok af þi uilldi hann uera sauda hirdir. Enn fyrir þann skyld at Kayn uar aagiarn ok aufundsiukr. Det som er uthevet, er kompilatorens egen utfylling.
- 20 Dette er en oppfatning vi finner i den averroistiske aristotelisme, bl.a. hos Siger av Brabant (1235-1281/84). Se Fernand Van Steenberghen: Die Philosophie im 13. Jahrhundert. München/Paderborn/Wien 1977, s. 423.
- 21 Dette var et omstridt punkt. Kirkefaderen Augustinus vaklet mellom alternativene avledet av foreldrene (traducianismen) - skapt av Gud (creatianismen). Creatianismen vant fram på 1100-tallet. Se Heinrich Köster: Urstand, Fall und Erbsünde. In der Scholastik, i Michael Schmaus m.fl. (utg.): Handbuch der Dogmengeschichte II Faszikel 3b. Freiburg/Basel/Wien 1979, s. 163.
- 22 I tillegg til tekst fra SH Stjórn 19,4 utan at eins meðr sealfs sins almætti.

- 23 Stjórn 20,30 medr sinni skynsemd er et slikt kompilatorinnskudd. Gen 2,7c et factus est homo in animam viventem blir gjengitt Stjórn 31,4 ok sua uarð madrinn til lifandi saalar ok skynsemdar skilningar. Både AM 226 fol. 7ra43 og AM 227 fol. 8va28 har skilningar, som mangler i Ungers tekst.
- 24 Stjórn 19,21 gjengir uttrykket ratio, Stjórn 19,24 gjengir det intelligentia.
- 25 Etter å ha gjengitt Gen 1,27 om menneskets skapelse i Guds bilde Stjórn 19,14-16, tar han inn en kommentarrunde på dette temaet, og knytter der gudsbildet til menneskets tign og uirðing, Stjórn 19,19. Han skyter selv inn omtale av manzins tign ok forprisan Stjórn 19,32, og omtaler mennesket sua sem konungr Stjórn 19,32-33.
- 26 Dette er hovedsak i to kommentarrunder, Stjórn 21,18ff. og Stjórn 23,18ff. Jf. Seeberg, op.cit., s. 420.
- 27 Se Martin Grabmann: Der lateinische Averroismus des 13. Jahrhunderts... i Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissensch, philosophisch-historische Abt. Jahrg. 1931, Heft 2, München, s. 42. Etter en kort kommentarrunde fra HS har kompilatoren tatt med hele kapittel 18 Potestas hominis in bestias fra Augustinus: De Genesi contra manichæos.
- 28 Jf. Stjórn 24,18-19 sa udaudleikr sem hann uar skapadr med, fra HS 1064.31-32 illa immortalitas, in qua creatus est, og kompilatorinnskudd Stjórn 39,29 meðr udaudleik.
- 29 Slik Thomas Aquinas. Ved ikke å si noe på dette punktet unnlater kompilatoren å bli involvert i den uenighet som fantes mellom to ulike teologiske oppfatninger. Jf. Köster, op.cit., s. 18-21.
- 30 Dette gjør han ved hjelp av tekst fra Augustinus Stjórn 38,33-41 og ved sitt eget poengeterende innskudd i Augustinus-sitatet Stjórn 38,37-38 huerrar er hann kendi eigi fyrr en hann hafdi etit eplit.
- 31 Bernhard Geyer (utg.): Die Sententiae Divinitatis. Ein Sentenzenbuch der gilbertschen Schule. Münster 1909, s. 42*,22-26: Sed ex quo peccavit, sensualitas oppugnat

rationi, et illam praevicariationem vocat infirmitatem, quia ex ea omnis infirmitas est. Est et aliud genus poenae, ut fames, sitis, febris, mors et ceterae molestiae temporales. Se også Köster, op.cit., s. 128f. og 149.

- 32 Her kan nevnes Thomas Aquinas' ord om menneskets urtilstand i Compendium theologiae kap. 186: Ex hoc autem quod corpus erat anime totaliter subiectum, contingebat quod nulla passio in corpore posset accidere que dominio anime super corpus repugnaret, unde nec mors nec infirmitas in homine locum habebat. Kompilatoren har ikke Thomas Aquinas' atskilte omtale av anima og corpus.
- 33 Jf. SH 1.114.1-11 og SH 1.46.
- 34 Stjórn 161,20ff.; 166,34ff.; 173,8ff.
- 35 Stjórn 39,30; 61,34.
- 36 Lydigheten mot Gud understrekes ved en rekke noe stereotype kompilatorinnskudd, f.eks. Stjórn 270,26 sem gud baud þeim og 271,20f. Moysés gerdi sem gud baud honum.
- 37 Dette kommer til uttrykk gjennom kompilatorinnskudd som Stjórn 110,20 hegat i uerolidina og Stjórn 110,21 áá hinum heilaga krossi og i tekst fra SH Stjórn 116,18-117,26.
- 38 Kompilatorens tillegg til kildene Stjórn 110,22 fagrliða, Stjórn 110,23 sæta og signat antyder at han anser sakramentene som bærere av Guds nåde. Jf. Seeberg, op.cit., s. 510: "...: das Zeichen e n t h ä l t die Gnade in sich...Thomas lehnt eine andere Auffassung ab, die leugnet, dass den sakramentalen Zeichen eine göttliche Kraft innewohnt. Das ist die Auffassung der Franziskaner."
- 39 At dette er en bevisst endring av tekstinnholdet, blir støttet av at kompilatoren utelater vel amoris i gjengivelsen av SH 1.105.9 Stjórn 116,29-32.
- 40 Seeberg, op.cit., s. 484: "Die Franziskaner denken Gott als die Kausalität, deren Wirksamkeit sich gerade darin erweist, dass sie der Reihe der zweiten Ursachen eine gewisse Selbständigkeit zuweist, daher reden sie von einer Kooperanz des Menschen bei dem Wirken der Gnade und trachten dies Zusammenwirken in seiner psychologischen

Entwicklung anschaulich zu machen. Thomas lässt die erste Ursache als die Ursache schlechthin in allem ebenmäßig mit natürlicher und logischer Notwendigkeit wirken und schliesst daher jede selbständige psychologische Kooperation bei dem Gnadenempfang im Prinzip aus."

- 41 Etter å ha nevnt Gud, føyer kompilatoren til Stjórn 184,30-31 edr seälfhs hans krapti. Det underfulle ved Guds berøring av Jakobs hofte Gen 32,25 blir i gjengivelsen Stjórn 184,17-18 til et kirurgisk lyninngrep!
- 42 Gen 19,24 Dominus pluit blir gjengitt Stjórn 123,3 let gud regna, a Domino ved slutten av verset blir sløffet. I det følgende verset blir Gen 19,25a betydelig avsvirket i gjengivelsen Stjórn 123,4-5.
- 43 Jf. Gen 6,17a i Vulgata med gjengivelsen Stjórn 56,17.
- 44 Se Isidorus-sitatet Stjórn 79,28-32, med kompilatorens egen innledning: Nu fyrir þessa skynsemdargrein sem hann gorir ok gefr...
- 45 HS 1112.11-12 Satanam er utelatt Stjórn 163,20, mens teksten omkring er med. Kompilatoren hopper også over demon-omtalen HS 1081.47-57.
- 46 F.eks. strykningen av følgende opplysning om Guds straff over slangen i Paradiset HS 1074.3-4 imo abstulit ei vocem, et posuit ei venenum in ore. Dermed slapp kompilatoren å ta inn i sitt verk en opplysning som tydet på at slangen kunne snakke før syndefallet.
- 47 Jf. Hallvard Magerøy: Helgensoger. KLNLM 6:351. Gabriel Turville-Petre: The Old Norse Homily on the Assumption and Marfu Saga, i Viking Society for Northern Research, Text Series Vol. V London 1972, s. 116.
- 48 Se f.eks. Gustav Indrebø (utg.): Gamal norsk homiliebok. Cod. AM 619 4°. Oslo 1931, s. 136ff.
- 49 Stjórn 18,10 Af þui orði villtiz migk hinn visi Plato...; Stjórn 31,6-7 þenna stad skildi Plato urettligha...
- 50 Lodewijk Monden: Theologie des Wunders, Freiburg/Basel/Wien 1961, s. 46f.
- 51 Einar Molland: Skolastik, Norge, KLNLM 15 (1970):630-631.

